

Uvodnik

Implikacije tvrdnje o pravu kao artefaktu

1 UVOD

Ideja da su određene pravne institucije artefakti nije nova. Intuitivno se ispravnim čini reći da neka pravna institucija, primjerice, hipoteka ili ugovor o leasingu, ne bi mogla postojati da je netko s namjerom nije stvorio. Međutim, možda upravo zbog višeznačnosti koja okružuje filozofska istraživanja prava, ideju da je samo „pravo“ artefakt, rijetko se izravno izriče. Ipak, na takvu se ideju u posljednje vrijeme sve češće poziva, iako je se uvijek podrobnije ne razrađuje u pogledu pitanja što, zapravo, u ontološkom smislu znači tvrdnja da je „pravo“, tj. „pravni sustav“, artefakt i koje posljedice, ako uopće, ta tvrdnja ima za filozofske prikaze prava.¹ Ovdje namjerno izjednačujem izraze „pravo“ i „pravni sustav“ jer teoriju prava smatram upravo teorijom pravnog sustava. Na taj način izbjegavam i uobičajenu neodređenost i zbrku povezanu s predmetom raznih filozofskih istraživanja „prava“, s obzirom na to da su ona, primjerice, ponekad usmjerena na „pravo“ kao ideju, ponekad na „pravo“ kao društvenu instituciju, ponekad na „pravo“ kao društvenu praksu, a ponekad na „pravo“ kao pravne norme. Kao radnu definiciju pravnog sustava, za potrebe ovoga rada, koristim onu prema kojoj je pravni sustav sustav pravnih normi (u smislu njihovih značenja) koji je uglavnom učinkovit.

Općenito govoreći, postoje prirodne vrste i ljudske (ili društvene) vrste. Artefakti, nema sumnje, pripadaju potonjoj skupini. Prirodne su vrste skupine objekata (stvari, entiteta) nastalih na prirodan način, čije grupiranje (razvrstavanje, stavljanje u red) ne ovisi o ljudima, nego o njihovim zajedničkim prirodnim svojstvima (primjerice, atomska struktura, DNK). Stoga, može se pretpostaviti da prirodni objekti imaju bit te da je moguće utvrditi skup nužnih

1 “Pojam prava pojam je o artefaktu, tj. o nečemu što svoje postojanje nužno duguje ljudskim aktivnostima koje za cilj imaju stvaranje tog artefakta. To ne osporava čak ni John Finnis, naš vodeći naravnopravni teoretičar. Doista ne razumijem to da Kelsen, Hart, Raz, Dickson ili Shapiro tu tvrdnju osporavaju. Predmet moga interesa ovdje nisu oni koji bi željeli osporiti da je pravo artefaktni pojam; ekstravagantnost njihovih metafizičkih predanosti bila, bi, bojim se, predmetom psihološkog, a ne filozofskog istraživanja.” Brian Leiter, *The Demarcation Problem in Jurisprudence: A New Case for Scepticism*, *Oxford Journal of Legal Studies*, 31, 4 (2011), 666. Vidi, također, Frederick Schauer, *On the Nature of the Nature of Law*, *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie*, 98, 4 (2012), 457–467, John Gardner, *The Legality of Law*, *Ratio Juris*, 17, 2 (2004), 168–181 i Kenneth M. Ehrenberg, *Defending the Possibility of a Neutral Functional Theory of Law*, *Oxford Journal of Legal Studies*, 29, 1 (2009), 91–113.

i dovoljnih uvjeta za članstvo u prirodnoj vrsti. Nasuprot tomu, artefaktne vrste skupovi su objekata (artefakata) s namjerom proizvedenih za neku svrhu, čije grupiranje ne određuje priroda, nego ovisi o shvaćanju i djelovanju ljudi. Zato se može reći da artefakti nemaju „zbijsku“, ontološki objektivnu bit, nego da je njihova „priroda“ uspostavljena pojmovima i namjerama autora (tvoraca, izrađivača) artefakata te da je tim pojmovima i namjerama određeno koja su obilježja važna da bi neki artefakt bio član određene artefaktne vrste.

Ako se tvrdnja da „pravni sustav“ pripada artefaktnoj vrsti želi prihvatiti, treba odgovoriti na nekoliko važnih ontoloških, semantičkih, epistemoloških, psiholoških i metodoloških pitanja: primjerice, na pitanje glede prirode pravnih sustava shvaćenih u smislu artefakata, na pitanje određivanja upućivanja u slučaju pravnih sustava kao artefakata i našeg spoznajnog odnosa prema njima, na pitanje načina njihove klasifikacije i odgovarajuće metodologije za teoretiziranje o njima. O tim ću pitanjima raspravljati u okviru mogega šireg projekta o, kako sam je nazvao, artefaktnoj teoriji prava.

Međutim, kako je naznačeno samim naslovom, cilj je ovoga rada ograničen isključivo na pokušaj ispitivanja što bi, zapravo, podrazumijevala tvrdnja da je „pravo“ po svojoj prirodi ili značajkama artefakt. Podredno, ako se polučeni rezultati učine privlačnima, daljni je cilj postaviti temelje za izlaganje artefaktne teorije prava. Stoga, da bismo mogli odgovoriti barem na neka ontološka pitanja glede pravnih sustava kao artefakata i na pitanja glede njihove kategorizacije, prvo ću izložiti opću teoriju artefakata (2. poglavlje). Učinit ću to ispitujući teorije artefakata razvijene u području opće filozofije, u najvećem se dijelu oslanjajući na teorije Riste Hilpinena, Amie Thomasson, Lynne Rudder Baker i Paula Blooma, s obzirom na to da njihove teorije pretendiraju biti općim teorijama artefakata, primjenjivima na svaku artefaktnu vrstu. Nadalje, s obzirom na to da smatram da su pravni sustavi po svojim značajkama institucionalni pa zato različiti od „običnih“ artefakata, uvest ću i neke elemente društvene (institucionalne) ontologije te postaviti ontološke temelje za „institucionalne artefakte“ kao zasebnu artefaktnu vrstu (3. poglavlje). Konačno, objasniti ću kako se (institucionalni) artefakti svrstavaju u vrste (4. poglavlje). Teorijom artefakata i institucionalnom ontologijom trebalo bi naznačiti put kojim bi, ako uopće, trebalo nastaviti s radom na artefaktnoj teoriji prava.

2 ARTEFAKTI

Prema već klasičnoj Hilpinenovoj definiciji, artefakt je „objekt s namjerom stvoren za određenu svrhu“.² Kao objekt, može imati razne oblike. Može se

2 Risto Hilpinen, Artifact, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2011 Edition), Edward N. Zalta (ur.), URL = <http://plato.stanford.edu/archives/win2011/entries/artifact/>, pogl. 1.

očitovati kao konkretan, jedinstven objekt, objekt-tip, objekt-token (primjerak tipa) ili kao apstraktan objekt.³ Budući da je riječ o objektu stvorenom s namjerom, artefakt nužno ima svoga autora, tj. tvorca ili izrađivača.⁴ Autor artefakta može biti jedna osoba, ali i skupina osoba, u kojem slučaju govorimo o skupnom autoru te o njegovom proizvodu kao „skupno proizvedenom artefaktu“.⁵ Osim autora, za postojanje artefakta u užem smislu riječi potrebno je i to da on bude proizvod namjera svoga autora, tj. da bude namjeravani proizvod.⁶

Međutim, u stvaranje artefakta nije uključena bilo kakva namjera. Odgovarajuća namjera, ona o kojoj artefakt uzročno (Hilpinen), ali i egzistencijalno ili ontološki (Thomasson, Baker) ovisi, mora biti namjera proizvesti objekt određene artefaktne vrste.⁷ Prema nekima, shvaćanjem namjere kao one koja određeno mora biti usmjerena na vrstu kojoj bi stvoren artefakt trebao pripadati, zaobilazi se problem preopćenitih i preuključujućih namjera, poput namjera koje se odnose isključivo na funkcije objekta.⁸ Uz to, smatraju neki, time se omogućuje uključivanje u jedinstvenu artefaktnu vrstu kako onih na funkciji utemeljenih artefakata tako i onih koji nisu utemeljni na funkciji.⁹ Funkcija tako i dalje može biti moguće bitno obilježje artefakta ako je autorove namjere takvom ustanove, ali se otvara i dodatan prostor za druga obilježja koja mogu biti namjeravana kao bitna da bi objekt bio određene artefaktne vrste, poput obilježja oblika artefakta (primjerice, njegove pojave, ustrojstva ili postupka njegova stvaranja).

No postoje različita shvaćanja u pogledu toga što točno ta namjera podrazumijeva. Prema Bloomovoj intencionalno-historijskoj teoriji artefakata, namjera proizvesti artefakti objekt *X* sastoji se u namjeri da on pripada „istoj vrsti kao i trenutačni i prijašnji *X*-evi“.¹⁰ To, čini se, podrazumijeva da autor treba na-

3 Hilpinen 2011 (bilj. 2), pogl. 2.

4 Hilpinen 2011 (bilj. 2), pogl. 1 i Risto Hilpinen, Authors and Artifacts, *Proceedings of the Aristotelian Society*, New Series, 93 (1993), 156.

5 Hilpinen 2011 (bilj. 2), pogl. 1, Hilpinen 1993 (bilj. 4), 156-157 i Risto Hilpinen, On Artifacts and Works of Art, *Theoria*, 58 (1992), 66-67.

6 Hilpinen 1992 (bilj. 5), 59-60, Hilpinen 1993 (bilj. 4), 157 i 159, Hilpinen 2011 (bilj. 2), pogl. 4, Amie L. Thomasson, Artifacts and Human Concepts, u: E. Margolis & S. Laurence (ur.), *Creations of the Mind*, New York, Oxford University Press, 2007, 52 i Lynne Rudder Baker, The Shrinking Difference Between Artifacts and Natural Objects, u: Piotr Boltuc (ur.), *Newsletter on Philosophy and Computers*, *American Philosophical Association Newsletters* 07(2) Spr 2008, <http://people.umass.edu/lrb/files/bak08shrM.pdf>, 2-3.

7 Hilpinen 1992 (bilj. 5), 60-61, Hilpinen 2011 (bilj. 2), pogl. 4, Hilpinen 1993 (bilj. 4), 157 i Paul Bloom, Intention, history, and artifact concepts, *Cognition*, 60 (1996), 10, Amie L. Thomasson, Artifacts in Metaphysics, u: A. W. M. Meijers, *Philosophy of Technology and Engineering Sciences*, Amsterdam, Elsevier, 2009, Thomasson 2007 (bilj. 6), 53, Baker 2008 (bilj. 6), 3.

8 Bloom 1996 (bilj. 7), 10-11.

9 Amie L. Thomasson, Realism and Human Kinds, *Philosophy and Phenomenological Research*, 67, 3 (2003), 595.

10 Bloom 1996 (bilj. 7), 10.

mjeravati ostvarenje sličnosti između artefakta koji je stvorio i prijašnjih članova vrste glede koje ima namjeru da joj artefakt pripadne, kao i namjeravati da ostvarena sličnost bude važna za to da je artefakt uopće i stvoren.¹¹ Nadalje, čini se da to podrazumijeva da autor posjeduje neko shvaćanje ili pojmovnu zamisao ili pojam vrste glede koje ima namjeru da joj njegov artefakt pripadne, koji pojam u velikoj mjeri odgovara, kako Bloom kaže, „našem“ pojmu, ili ponešto to reinterpreтирајуći, onom pojmu koji je zajednički za dotičnu vrstu.¹² Ipak, prema Bloomovom intencionalno-historijskom prikazu, taj pojam treba biti prožet autorovim iskustvom s prijašnjim primjercima iste vrste.¹³ Međutim, čini se da historijska sastavnica autorove namjere ne ostavlja mnogo prostora za prototipe ili iste objekte koje su različite kulture neovisno stvorile kao članove svojih odgovarajućih vrsta, jer u takvim slučajevima nema „jednog od ovih“ na koji bi autor mogao pokazati.¹⁴ Stoga, prema intencionalno-konceptualnoj teoriji A. Thomasson, koja se čini mnogo uvjerljivijim shvaćanjem, odgovarajuća bi namjera trebala uključivati „supstantivan intenzionalni pojam *prirode* stvari vrste V“ (istaknuo autor), prije nego li jednostavno upućivanje na historijske primjerke.¹⁵ Autorova namjera da proizvede objekt određene artefaktne vrste zato treba biti utemeljena na njegovom „supstantivnom (i supstantivno ispravnom) pojmu“ toga što ta vrsta jest, „uključujući shvaćanje o tome koje su vrste svojstava V-važne“, tj. „predodžbu glede toga koja su obilježja važna za bivanje članom određene vrste“.¹⁶ Nadalje, ona mora uključivati namjeru da se mnoga od tih svojstava (obilježja) u proizvedenom objektu i ostvare.¹⁷ U slučaju stvaranja prototipnih artefakata, supstantivni (i supstantivno ispravan) pojam vrste u cijelosti se temelji na autorovoj (izumiteljevoj) odredbi o tome što je važno za bivanje artefaktom koji namjerava stvoriti.¹⁸ Dakle, autor (izumitelj) ustanovljuje novu artefaktnu vrstu, „zajedno s normativnim uvjetima uspjeha za stvaranje nečega te vrste“.¹⁹ U slučaju stvaranja samo tokena već postojećih

11 Ovaj zaključak izvodim iz Bloomova prikaza kriterija razvrstavanja artefakata u vrste, iz kojeg je moguće izvući njegovo ontološko shvaćanje o sadržaju namjera autora artefakta. Bloom 1996 (bilj. 7), 13.

12 Bloom 1996 (bilj. 7), 20.

13 Bloom 1996 (bilj. 7), 20.

14 Thomasson 2003 (bilj. 9), 595-596.

15 Thomasson 2003 (bilj. 9), 597.

16 Thomasson 2007 (bilj. 6), 59. O shvaćanju da u slučaju umjetničkih djela nije potreban nikakav *supstantivni* pojam, nego tek određene predodžbe o umjetnosti, vidi Jerrold Levinson, *Artworks as Artifacts*, u: E. Margolis & S. Laurence (ur.), *Creations of the Mind*, New York, Oxford University Press, 2007, 80-81. O shvaćanju da je Thomassončin zahtjev da tvorci imaju „supstantivan pojam“ previsok, vidi Hilary Kornblith, *How to Refer to Artifacts*, u: E. Margolis & S. Laurence (ur.), *Creations of the Mind*, New York, Oxford University Press, 2007, 145.

17 Thomasson 2007 (bilj. 6), 59.

18 Thomasson 2007 (bilj. 6), 60.

19 Thomasson 2007 (bilj. 6), 60.

artefaktnih vrsta, supstantivni (i supstantivno ispravan) pojam vrste mora biti takav da se barem znatno ili u velikoj mjeri poklapa s prijašnjim pojmom te vrste (tj. pojmom koji je imao neki prijašnji tvorac te vrste), jer su autori/izumitelji „pojmovi bili izvorno odlučujući glede toga što se smatra važnim za članstvo u vrsti”.²⁰ Naravno, s obzirom na to da su artefakti prizvodi ljudi, ovisni o njihovim interesima i namjerama, oni su snažno podložni historijskim i kulturnim promjenama. To je onda razlog tomu da su pojmovi naknadnih tvoraca nužno podložni (postupnom) mijenjaju.²¹ Dakle, prema tom je shvaćanju moguće nositi se s prototipnim artefaktima i artefaktima koje su neovisno stvorile različite kulture, jer ako njihovi autori imaju supstantivan pojam prirode vrste kojoj bi njihovi artefakti trebali pripadati, kao i shvaćanje V-važnih svojstava, nije nužno da njihove namjere budu prožete postojećim primjercima dotične vrste.²² Sličan naglasak na pojmovnu sastavnicu autorovih namjera stavio je i R. Hilpinen. Prema Hilpinenovoj intencionalno-deskripcijskoj teoriji artefakata, sadržaj namjere stvaranja artefaktnog objekta „neki je opis objekta ili neki ‘pojam’ pod kojim je namjeravani objekt zamišljen. (...) Namjera ‘veže’ uz objekt niz opisa (pojмова ili predikata)”.²³ Ti opisi, sa svoje strane, „definiraju njegova [objektova, *pr. a.*] namjeravana svojstva”.²⁴

Budući da se čini kako su pojmovi bitni elementi autorovih namjera, definirajući važna svojstva namjeravanog objekta, tvrdi se da su artefaktni objekti „uzročno ovisni o pojmovnim zamislima svojih autora”,²⁵ da „metafizičku prirodu artefaktnih vrsta *tvore* pojmovi i namjere tvoraca“ i onih koji održavaju stvorene artefakte te da je upravo to obilježje ono što artefaktne vrste „na presudan način odvaja od prirodnih vrsta”.²⁶ Međutim, na koji to točno način pojmovi (onih koji stvaraju i održavaju artefakte) određuju zbiljsku prirodu ili značajke artefaktnih vrsta? Kako bismo odgovorili na to pitanje, prvo trebamo razmotriti odnos između tih pojmova i namjeravane prirode ili značajki artefaktnih vrsta.

Pojam ili opis uključen u autorovu namjeru određuje, tvrdi se, namjeravane značajke artefakta.²⁷ Prema Hilpinenu, namjeravane značajke artefakta uvijek uključuju barem vrsni ili „imenički” opis (ili opis tipa).²⁸ Ukazujući

20 Thomasson 2007 (bilj. 6), 62 i Thomasson 2003 (bilj. 9), 600-601. Uvjet prema kojem pojam koji ima novi tvorac artefakta treba biti samo supstantivno ispravan, tj. da samo znatno treba odgovarati pojmu koji ima izumitelj, odražava „činjenicu da je određena nejasnost bitno ugrađena u pojmove artefaktnih vrsta”. Thomasson 2007 (bilj. 6), 62, bilj. 8.

21 Thomasson 2007 (bilj. 6), 62-63.

22 Thomasson 2003 (bilj. 9), 597 i Thomasson 2007 (bilj. 6), 60-62.

23 Hilpinen 1993 (bilj. 4), 157 i Hilpinen 1992 (bilj. 5), 60.

24 Hilpinen 1993 (bilj. 4), 157 i Hilpinen 1992 (bilj. 5), 60-61.

25 Hilpinen 1993 (bilj. 4), 166.

26 Thomasson 2007 (bilj. 6), 53 i 65. Vidi, također, Hilpinen 1993 (bilj. 4), 166.

27 Hilpinen 2011 (bilj. 2), pogl. 1.

28 Hilpinen 1992 (bilj. 5), 61 i Hilpinen 1993 (bilj. 4), 158.

na određenu vrstu čiji primjerak namjeravani objekt smjera biti, vrsni opis „određuje identitet objekta i kriterije na temelju kojih ga se može razlikovati od drugih objekata”.²⁹ Uz vrsni opis koji naznačuje vrstu (V) kojoj bi namjeravani objekt trebao pripadati, u slučaju složenijih namjera, mogu postojati “razni ‘pridjevni’ opisi (G, H, ...), koji zajedno određuju namjeravane značajke artefakta”.³⁰ Svojstva (značajke) artefakta, određena vrsnim i pridjevnim opisima sadržanima u autorovoj namjeri mogu se podijeliti u dvije skupine: (1) važna ili svrhovno važna svojstva (funkcionalna svojstva, „dobročineća svojstva”) te (2) ‘ovisna’ ili svrhovno nevažna svojstva.³¹ Prethodna su svojstva ona koja su važna za funkcioniranje artefakta i koja „određuju kako dobro on ispunjava svoju funkciju, tj. koliko je artefakt dobar” kao objekt s namjerom stvoren za neku svrhu (ili svrhe).³² Zato se tvrdi da „vrijednost artefakta potpuno ovisi o njegovim funkcionalnim svojstvima”.³³ Potonja, pak, svojstva nisu neposredno važna za funkcioniranje artefakta kao objekta stvorenog za neku svrhu te su ovisna o toj svrsi, što namjeravane značajke artefakta čini hijerarhijski strukturiranima, prije nego li pukom „zbirkom predikata”.³⁴ Dakle, struktura artefaktovih namjeravanih značajki sastoji se od vrsnog i pridjevnih opisa (pojmovi) koji definiraju artefaktova važna (svrhovno važna) i ‘ovisna’ (svrhovno nevažna) namjeravana svojstva.

Međutim, da se artefakt stvori i stekne svoju zbiljsku prirodu, osim već spomenutih uvjeta (postojanje autorove namjere koja uključuje supstantivan pojam (ili vrsni opis) odgovarajuće artefaktne vrste, autorovog shvaćanja V-važnih svojstava i njegove namjere da ih ostvari), nužno je i da autorova namjera doista u praksi bude ostvarena. Iako odgovarajuća namjera ne treba biti ostvarena u cijelosti, neki je stupanj uspješnosti u ostvarenju nužan.³⁵ Izražava se mišljenje da bi autorova namjera trebala biti barem „uglavnom uspješno ostvarena”.³⁶ Jer, kako se ispravno zamjećuje, „ako autor doživi neuspjeh u svakom pogledu, on neće proizvesti istinski artefakt, nego samo ‘otpatke’”.³⁷ Jesu li minimalni uvjeti uspjeha na pravi način ispunjeni ili ne, ovisi o koncepcijama koje glede dotičnog artefakta imaju stručni govornici, tj. o tome smatraju li oni određeni objekt, sukladno koncepcijama koje prihvaćaju, uspješnim proizvodom namje-

29 Hilpinen 1992 (bilj. 5), 61 i Hilpinen 1993 (bilj. 4), 158.

30 Hilpinen 1993 (bilj. 4), 158.

31 Hilpinen 1993 (bilj. 4), 163 i Hilpinen 2011 (bilj. 2), pogl. 5.

32 Hilpinen 1993 (bilj. 4), 163-164.

33 Hilpinen 1993 (bilj. 4), 164.

34 Hilpinen 2011 (bilj. 2), pogl. 5.

35 Hilpinen 1993 (bilj. 4), 160-161.

36 Thomasson 2007 (bilj. 6), 59 i Thomasson 2003 (bilj. 9), 598. Za, iako implicitno, upućivanje na te minimalne uvjete uspjeha, vidi i Bloom 1996 (bilj. 7), 10 i 12. Za interpretaciju Bloomova shvaćanja, vidi Levinson 2007 (bilj. 16), 78.

37 Hilpinen 1993 (bilj. 4), 161.

ra njegova autora.³⁸ Namjeravana svojstva koja autor uspješno ugradi u artefakt dio su zbiljskih svojstava artefakta. Naravno, artefakt može posjedovati i druga, od autora nenamjeravana svojstva, koja je artefakt stekao praktičnom uporabom. Uspješno ostvarena svojstva i svojstva stečena na druge načine nazivaju se zbiljskim svojstvima artefakta. Ta svojstva tvore zbiljsku prirodu ili značajke artefakta.³⁹ Je li autor uspješno stvorio namjeravani artefakt „ovisi o stupnju podudaranja ili usklađenosti namjeravanih i zbiljskih značajki objekta”,⁴⁰ Da bi se artefakt podudarao s namjerama svoga autora, tvrdi se, njegove zbiljske značajke moraju uključivati one namjeravane.⁴¹ Slijedeći Blooma, možemo zaključiti da podudaranje postoji ako se „izgled i moguća uporaba” stvorenog objekta „najbolje mogu objasniti kao posljedica namjere da se stvori član artefaktne vrste V”.⁴² S obzirom na to da je uglavnom uspješno ostvarenje autorovih namjera bitan uvjet da se artefakt stvori, može se reći da je zbiljska priroda artefakta „utjelovljenje tih namjera”.⁴³ I ovdje leži mogući odgovor na gore postavljeno pitanje: budući da odgovarajuće namjere nužno moraju biti utemeljene na autorovom supstantivnom (i supstantivno ispravnom) pojmu odgovarajuće artefaktne vrste, moguće je ustvrditi da je upravo taj pojam onaj koji u konačnici tvori zbiljsku prirodu artefakta. U skladu s time, iznosi se zato tvrdnja prema kojoj je objekt artefakt „samo ako ga je djelatnik proizveo s namjerom, na temelju nekog opisa dotičnog objekta”.⁴⁴

S obzirom na dosad izloženo, uvjete postojanja artefakata moguće je ukratko prikazati Thomassoničinim načelom ovisnosti (pri čemu V označava artefaktnu vrstu): „Nužno, za sve x i sve artefaktne vrste V, x je V *samo ako* je x proizvod uglavnom uspješne namjere da (Vx), pri čemu netko namjerava (Vx) *samo ako* ima supstantivan pojam prirode V-ova koji se *uglavnom* podudara s onim *neke skupine* prijašnjih tvoraca V-ova (ako postoje) i namjerava ostvariti taj pojam namećući objektu V-važna obilježja”.⁴⁵

3 INSTITUCIONALNI ARTEFAKTI

Dok se čini da je sve što je do sada rečeno primjenjivo na 'obične' artefakte, poput stolica, satova, čekića, odvijača, stolova, itd., ne čini se da ono daje odgovarajući prikaz svih objekata s namjerom stvorenih za određenu svrhu. Postoje,

38 Vidi Levinson 2007 (bilj. 16), 78.

39 Hilpinen 2011 (bilj. 2), pogl. 4.

40 Hilpinen 2011 (bilj. 2), pogl. 4.

41 Hilpinen 2011 (bilj. 2), pogl. 4.

42 Bloom 1996 (bilj. 7), 12.

43 Hilpinen 2011 (bilj. 2), pogl. 5.

44 Hilpinen 1992 (bilj. 5), 60.

45 Thomasson 2003 (bilj. 9), 600.

naime, entiteti, institucionalni objekti (primjerice, novac, granice, državljani, izbori, privatno vlasništvo, zakonodavci, vlade, predsjednici, zakoni, trgovačka društva, sveučilišta, države), za neke od kojih je doista moguće ustvrditi da je riječ o objektima stvorenima s namjerom za određenu svrhu, na temelju određenog opisa, pa zato atefaktima, sukladno njihovoj klasičnoj definiciji.⁴⁶ Te objekte nazivam institucionalnim artefaktima. Međutim, za razliku od 'običnih' artefakata, za koje su važne samo pojedinačne namjere njihovih autora,⁴⁷ institucionalni artefakti za svoje postojanje (kako za nastanak tako i za trajujuće postojanje) zahtijevaju kolektivnu intencionalnost.

Prema Searleovoj institucionalnoj teoriji, institucionalni se objekti mogu definirati kao objekti stvoreni kolektivnim priznanjem konstitutivnih pravila na temelju kojih ljudi nameću statusne funkcije postojećim osobama ili fizičkim objektima⁴⁸ ili stvaraju nove entitete jednostavno uzimajući da određeni entiteti s određenim statusnim funkcijama postoje, ne pripisujući statusnu funkciju nekom već postojećem entitetu.⁴⁹ Institucionalne objekte stvorene nametanjem statusne funkcije postojećim osobama ili objektima moguće je nazvati 'konkretnim institucionalnim objektima', a one stvorene samim uzimanjem da postoje 'apstraktnim institucionalnim objektima'.⁵⁰ Važnost razlikovanja između njih leži u činjenici da se na njih primjenjuju različita konstitutivna pravila. Prema Thomassoničinoj rekonstrukciji Searleovih konstitutivnih pravila, konkretni institucionalni objekti stvaraju se ili na temelju pojedinačnog konstitutivnog pravila (kad se stvaraju token po token) ili općeg konstitutivnog pravila (kad se stvaraju kao tipovi), a apstraktni institucionalni objekti na temelju egzistencijalnog konstitutivnog pravila.⁵¹ Pojedinačno konstitutivno pravilo ima sljedeći oblik (pri čemu „D“ označava neko društveno obilježje): „za određeni (već postojeći) objekt *a*, mi (kolektivno) prihvaćamo (*Da*); primjerice, za ovu rijeku, mi prihvaćamo da se ona smatra granicom našeg teritorija“.⁵² Opće konstitutivno pravilo sljedećeg je oblika: „za svaki *x*, mi prihvaćamo da ako *x* ispuni određene uvjete *U*, onda *Dx*“; primjerice, za svaki komad papira prihvaćamo da se, ako ispuni uvjete *U*, smatra novcem.⁵³ Konačno, egzistencijalno pravi-

46 Za tvrdnju da neki artefakti mogu biti institucionalni, vidi Thomasson 2003 (bilj. 9), 592.

47 Suprotno Searle, koji tvrdi da se čak i artefakti poput čekića i odvijača stvaraju nametanjem im određene funkcije kolektivnom intencionalnošću. Vidi John R. Searle, *The Construction of Social Reality*, The Free Press, New York, 1995, 126.

48 Searle 1995 (bilj. 47), 41–51.

49 John R. Searle, *Making the Social World*, Oxford University Press, New York, 2010, 22 i 97–102.

50 Cf. Thomasson 2003 (bilj. 9), 587–588.

51 Amie L. Thomasson, *Foundations for a Social Ontology, Protosociology*, 18–19: Understanding The Social II: Philosophy of Sociality (2003), 280–283.

52 Amie L. Thomasson, *Social Entities*, u: R. Le Poidevin et al. (ur.), *Routledge Companion to Metaphysics*, Routledge, London, 2009, 548.

53 Thomasson 2009 (bilj. 52), 548.

lo glasi: Mi kolektivno prihvaćamo da, „ako postoje određene okolnosti, onda postoji neki (novi) entitet x takav da Dx “; primjerice, „mi prihvaćamo to da je, ako kongres većinom glasova izglasuje neki zakonski prijedlog i predsjednik ga potpiše, onda stvoren novi zakon. Međutim, taj zakon niti je istovjetan komadu papira koji predsjednik potpiše (on postoji i dalje, čak i ako se taj papir uništi), niti je istovjetan ijednom članu ili ikojoj radnji člana kongresa“.⁵⁴

Ovdje treba naglasiti da ono što je kolektivno priznato (prihvaćeno) u svim tim slučajevima nisu sâmi institucionalni objekti, nego konstitutivna pravila koja uređuju određene uvjete, „takve da što god ih ispuni jest (smatra se da jest) odgovarajuće institucionalne vrste“.⁵⁵ Stoga, moglo bi se reći da konstitutivna pravila tek „stvaraju mogućnost“ za nastanak institucionalnih objekata.⁵⁶ Bez obzira na to, važna je činjenica da institucionalni objekti početno mogu biti stvoreni samo ako postoji kolektivno priznanje odgovarajućih konstitutivnih pravila i mogu nastaviti postojati samo dok se to priznanje održava.⁵⁷ Međutim, s obzirom na to da institucionalni objekti nastaju tek primjenom konstitutivnih pravila, sâma konstitutivna pravila nisu dovoljna za potpuno objašnjenje uvjeta nastanka institucionalnih objekata. Ti se uvjeti, sukladno Thomasson, mogu prikazati dvama načelima ovisnosti, jednim za konkretne i drugim za apstraktne institucionalne objekte. U slučaju konkretnih institucionalnih objekata, načelo ovisnosti glasi (pri čemu V označava institucionalnu vrstu): „Nužno, za sve x , x je V ako i samo ako postoji skup uvjeta U tako da je kolektivno prihvaćeno da (za sve y , ako y ispuni sve uvjete iz U , onda y jest V), i x ispuni sve uvjete iz U “.⁵⁸ U slučaju apstraktnih institucionalnih objekata, gdje je novi (institucionalni) objekt stvoren „dopuštanjem da se na temelju određenih uvjeta“, nešto (primjerice, poduzimanje određenih aktivnosti) „smatra stvaranjem novog entiteta“, Thomasson izlaže sljedeće načelo ovisnosti: „Nužno, postoji neki x koji je V , ako i samo ako postoji neki skup uvjeta U tako da je kolektivno prihvaćeno da (ako su svi uvjeti iz U ispunjeni, postoji nešto što jest V) i svi su uvjeti iz U ispunjeni“.⁵⁹ Iz obaju načela proizlazi da institucionalni objekti „ovise o prihvaćanju određenih konstitutivnih pravila koja uređuju (barem) dovoljne uvjete za njihovo postojanje i koji postoje pod pretpostavkom da nešto ispuni te uvjete“.⁶⁰ S obzirom na to da se uvjeti postojanja zapravo svode na pojam V -a, može se reći da kod institucionalnih vrsta pojmovi koje imaju zajednice obavljaju stipulativnu ulogu u oblikovanju prirode tih vrsta.⁶¹

54 Thomasson 2009 (bilj. 52), 548-549.

55 Thomasson 2003 (bilj. 9), 586.

56 Searle 1995 (bilj. 48), 28.

57 Searle 1995 (bilj. 48), 44-45.

58 Thomasson 2003 (bilj. 9), 587.

59 Thomasson 2003 (bilj. 9), 587-588.

60 Thomasson 2003 (bilj. 9), 589.

61 Thomasson 2003 (bilj. 9), 591-592.

Prema Thomasson, načela ovisnosti za institucionalne objekte u dvije se stvari razlikuju od načela ovisnosti za artefakte. Prvo, ta načela zahtijevaju kolektivno prihvatanje V-vажnih uvjeta, dok je kod artefakata dovoljno da ih svaki stvaratelj artefakta pojedinačno prihvati.⁶² Drugo, ta su načela puno zatvorenija od načela ovisnosti za artefakte, s obzirom na to da pobliže određuju jednostavan skup dovoljnih uvjeta za bivanje V-om, dok načelo ovisnosti za artefakte „može uključivati svakovrsne pojmove V-vажnih obilježja“.⁶³

Ali što su to uvjeti postojanja u slučaju institucionalnih objekata? Za Thomasson, kao što smo vidjeli, ti uvjeti predstavljaju jednostavan skup dovoljnih uvjeta da bi nešto bilo institucionalnom vrstom V. Njihovim kolektivnim priznanjem, tj. kolektivnim priznanjem konstitutivnih pravila koja uređuju uvjete postojanja, odgovarajuća zajednica određuje koji su uvjeti dovoljni za bivanje V-om.⁶⁴ Međutim, koji bi to točno uvjeti bili u slučaju institucionalnih objekata koji su istodobno i artefakti, tj. u slučaju institucionalnih artefakata? Čini se uvjerljivim ustvrditi da bi institucionalni artefakti *kao* artefakti također trebali ispuniti uvjete za bivanje artefaktima. Trebali bi imati autora s određenom namjerom stvaranja institucionalne artefaktne vrste V, zasnovanom na autorovom supstantivnom i supstantivno ispravnom pojmu što V jest te bi ta namjera trebala biti uglavnom uspješno ostvarena. Stoga, čini se da je u slučaju institucionalnih artefakata taj jednostavni skup uvjeta postojanja U upravo skup uvjeta bivanja artefaktom. Ako prihvatimo tu tvrdnju, načelo ovisnosti za institucionalne bi se artefakte moglo postaviti na sljedeći način (pri čemu V označava institucionalnu artefaktnu vrstu): Postoji neki x koji je V, ako i samo ako postoji neki skup uvjeta U (da x ima autora, da je x-ova priroda određena namjerama njegova autora da stvori Vx, da autor ima supstantivan i supstantivno ispravan pojam Vx-a i da su autorove namjere uglavnom uspješno ostvarene) tako da je kolektivno priznato da (ako su svi uvjeti iz U ispunjeni, onda postoji nešto što je V) te su svi uvjeti iz U ispunjeni.

Iz takvog oblikovanja načela ovisnosti za institucionalne artefaktne vrste proizlazi još jedna važna posljedica koja otkriva razlike u načinu stipuliranja prirode 'običnih' i institucionalnih artefakata. Točno je da je kolektivno priznanje konstitutivnih pravila jedno od obilježja koje institucionalne artefakte čini različitim od ne-institucionalnih artefakata. Točno je i da pojam o određenom institucionalnom artefaktu koji ima odgovarajuća zajednica izvršava stipulativnu ulogu pri zasnivanju njegove prirode. Međutim, s obzirom na gore uobličeno načelo ovisnosti za institucionalne artefaktne vrste, iz kojeg proizlazi da svoju ulogu u stipuliranju prirode institucionalnih artefakata imaju i pojmovi autora, važno je utvrditi do kojeg je stupnja i na kojoj razini kolektivni pojam zajednice

62 Thomasson 2003 (bilj. 9), 599.

63 Thomasson 2003 (bilj. 9), 599.

64 Thomasson 2003 (bilj. 9), 588-589.

stipulativan za njihovu prirodu. Naime, čini se da je naš kolektivni pojam glede toga što Vx (institucionalni artefakt) jest ono što određuje prirodu Vx-a samo na prvoj razini. Mi kolektivno priznajemo da je nešto određen V ako je ono stvoreno s namjerom da bude istinski član te institucionalne artefaktne vrste V. Nema sumnje da takvo naše postupanje od nas zahtijeva da imamo barem neki (ma koliko općenit) pojam glede toga što V jest. Međutim, s obzirom na to da je Vx u konačnici ipak artefakt, on mora imati svoga autora. Autor mora imati određene namjere. On mora imati i supstantivan (i supstantivno ispravan) pojam glede toga što Vx jest. O ispravnosti njegova pojma sudi se na temelju mjere u kojoj se naš kolektivni pojam Vx-a i autorov pojam Vx-a poklapaju. Da bi autorov pojam bio ispravan, on se barem u znatnoj mjeri treba poklapati s pojmom V-a odgovarajuće zajednice. Međutim, s obzirom na to da autor mora imati samo supstantivan (i supstantivno ispravan) pojam, i s obzirom na to da je dovoljno da taj pojam bude ostvaren samo uglavnom uspješno, može se reći da je konačna zbiljska priroda (značajke) proizvedenog institucionalnog artefakta, na drugoj razini, ipak oblikovana namjerama njegova autora (i namjerama onih koji taj artefakt održavaju). Naravno, osim što je važan za stvaranje Vx-a, naš je kolektivni pojam važan i za njegovo trajуще postojanje. Naime, artefakt Vx postoji samo dok ga mi kolektivno priznajemo kao Vx ili dok se autorove namjere barem uglavnom poklapaju s našim kolektivnim pojmom Vx-a.

4 (INSTITUCIONALNA) ARTEFAKTNA VRSTA

Razmotrimo sada pitanje što je to (institucionalna) 'artefaktna vrsta'. Vrsta predstavlja grupiranje objekata koje počiva na određenim kriterijima ili uvjetima uključivanja nekih objekata u vrstu i isključivanja drugih iz vrste. Naš je to način razdjeljivanja stvari u svijetu stavljanjem u kategorije, koristeći određene kriterije. Objekti uključeni u vrstu članovi su vrste. Dok se pod kriterijima članstva u prirodnoj vrsti razumijevaju prirodna svojstva prirodnog objekta, koja određuju od uma neovisne i prirodne granice prirodne vrste, kriteriji članstva u artefaktnoj vrsti mogu se shvatiti kao bitno ovisni o namjerama autora artefakta⁶⁵ pa se za artefaktne vrste zato kaže da su im granice umjetno nametnute.⁶⁶

Međutim, da bi bile relevantne za određivanje članstva u vrsti namjere autora moraju biti dovoljno određene. To moraju biti namjere stvoriti „*upravo tu vrstu*

65 Bloom 1996 (bilj. 7), 9–12. Za suprotno shvaćanje, kojim se osporava ta dihotomija, vidi Richard E. Grandy, *Artifacts: Parts and Principles*, u: E. Margolis & S. Laurence (ur.), *Creations of the Mind*, New York, Oxford University Press, 2007, 18–32.

66 Međutim, iako je prevladavajuće shvaćanje, ne dijele ga svi. Vidi, e.g., Crawford L. Elder, *On the Place of Artifacts in Ontology*, u: E. Margolis & S. Laurence (ur.), *Creations of the Mind*, New York, Oxford University Press, 2007, 33–51.

objekta“.⁶⁷ Budući da stvaranje „upravo te vrste objekta“ pretpostavlja autorov supstantivan i supstantivno ispravan pojam o tome koja su svojstva važna za bivanje članom neke vrste, proizlazi da su pojmovi autora, kojima su određena posebna svojstva koja nešto mora imati da bi bilo članom neke artefaktne vrste, to što članstvo u vrsti stvarno određuje.⁶⁸ Naravno, u slučaju stvaranja tokena već postojećih artefaktnih vrsta, iz razloga njihove podložnosti promjenama u ljudskim društvima, ono što određuje članstvo u vrsti dijakronijski su pojmovi takvih vrsta, tj. pojmovi prožeti „namjerama velikog broja tvoraca tijekom duljeg vremenskog razdoblja“.⁶⁹ Također, što se čini vrijednim uvidom A. Thomasson, važnost nemaju samo pojmovi tvoraca artefakata, nego i pojmovi onih koji *održavaju* artefaktne vrste.⁷⁰ Ta teza nalikuje Grandyjevoj tvrdnji da artefakti u mnogim slučajevima imaju višestruke oblikovatelje, ali i višestruke *kreativne korisnike* čije prepoznavanje, primjerice, neke nove funkcije nekog postojećeg artefakta ima utjecaj na utvrđivanje toga kojoj vrsti dotični artefakt pripada.⁷¹ Međutim, kao što je pokazano u prethodnom poglavlju, u slučaju institucionalnih artefakata nisu samo autori pojmovi ti koji su važni za stipuliranje prirode artefakata. Budući da institucionalni artefakti za svoje postojanje zahtijevaju kolektivno priznanje, ulogu u postavljanju granica institucionalnih artefaktnih vrsta imaju i sami pojmovi odgovarajućih zajednica. Iz svih tih razloga može se ustvrditi da su granice artefaktnih vrsta, počivajući na namjeranim svojstvima objekata, u temeljima o umu ovisne, što artefaktne vrste u bitnome čini različitim od prirodnih vrsta.

Međutim, osim namjera i pojmova autora artefakata (ili, u slučaju institucionalnih artefakata, pojmova odgovarajuće zajednice), od važnosti su i „pojmovi o općim *vrstama* obilježja važnima za članstvo u artefaktnoj vrsti“ *kao* artefaktnoj vrsti koje imaju stručni govornici ili utemeljitelji upućivanja izraza.⁷² Ti pojmovi „*određuju* koje su vrste svojstava važne za članstvo u artefaktnoj vrsti“,⁷³ tj. „*koje su vrste obilježja važne za objedinjenje artefaktnih vrsta općenito (postajući tako onim obilježjima koja će biti bitna za te vrste)*“.⁷⁴ Kako se čini, kod artefakata postoji samo jedno takvo općenito svojstvo. Relevantna opća vrsta svojstva, tvrdi se, biti je proizvodom uglavno uspješnih namjera autora da stvori nešto što pripada vrsti na koju upućuje izraz za određeni ar-

67 Thomasson 2007 (bilj. 6), 58.

68 Thomasson 2007 (bilj. 6), 59–60 i 63. Za stajalište prema kojem koherentan prikaz kategorizacije artefakata nije moguć te da artefaktne vrste zapravo ne postoje, vidi Barbara C. Malt, Steven A. Sloman, *Artifact Categorization: The Good, the Bad, and the Ugly*, u: E. Margolis & S. Laurence (ur.), *Creations of the Mind*, New York, Oxford University Press, 2007, 85–137.

69 Thomasson 2007 (bilj. 6), 63.

70 Thomasson 2007 (bilj. 6), 65.

71 See Grandy 2007 (bilj. 65), 27–28.

72 Thomasson 2007 (bilj. 6), 59.

73 Thomasson 2007 (bilj. 6), 59.

74 Thomasson 2009 (bilj. 7).

tefakt.⁷⁵ Zapravo, ono što stručni govornici ili utemeljitelji upućivanja izraza određuju, *kategorija* je vrste na koju treba upućivati.⁷⁶ U slučaju artefakata, oni tako određuju da je ono na što treba upućivati *artefaktna*, a ne, primjerice, kemijska, biološka ili neka druga vrsta.

5 ZAKLJUČAK

Iz provedene analize proizlazi da bi pri izricanju tvrdnje o pravu kao artefaktu u vidu trebalo imati prvenstveno uvide teorija o artefaktima iz opće filozofije, kao i određene zahtjeve koji proizlaze iz društvene (institucionalne) ontologije. Ustrajanje na shvaćanju o pravu kao artefaktu traži odgovore na barem neka od temeljnih pitanja glede artefakata. Prvo, treba pružiti teoriju o tome tko su autori pravnih sustava, je li riječ o pojedinačnom ili skupnom autorstvu te uključuje li autorstvo isključivo autore u užem smislu ili i one koji održavaju postojanje pravnih sustava. Drugo, treba analizirati u čemu se sastoje odgovarajuće namjere autora, koji je sadržaj autorovih supstantivnih pojmova o pravnom sustavu i kako točno taj pojam određuje zbiljsku prirodu ili značajke pravnog sustava kao artefaktne vrste. Treće, s obzirom na to da se čini kako su pravni sustavi po svojoj prirodi institucionalni, treba dati i prikaz toga na koji način pojmovi odgovarajućih zajednica utječu na njihovu zbiljsku prirodu ili značajke te kako bi konstitutivna pravila koja bi se odnosila na pravne sustave izgledala.

Konačno, čini se da postoje barem tri moguća pristupa artefaktnoj teoriji prava. Ako se uvidi opće teorije artefakata čine uvjerljivima i plodnima za teoriju prava, artefaktnu teoriju prava treba nastaviti razvijati na način naznačen u ovome radu. Ako se opća teorija artefakata čini potencijalno korisnom za teoriju prava, ali ne i potpuno sposobnom pružiti objašnjenje onoga što nadilazi 'obične' artefakte, treba pokušati doraditi neke od njezinih postavki kako bismo dobili korisniji alat za potrebe artefaktne teorije prava. Najzad, ako se zaključi da se opća teorija artefakata uopće ne može primijeniti na pravne sustave, artefaktnu teoriju prava treba odbaciti, ali onda i pod ozbiljnu sumnju dovesti one tvrdnje suvremene teorije prava prema kojima je pravo artefakt.

Luka Burazin,

*docent teorije prava i države na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu i
gostujući istraživač na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Đenovi*

⁷⁵ Thomasson 2007 (bilj. 6), 59 i 63.

⁷⁶ Thomasson 2007 (bilj. 6), 55. Više o tome kako govornici razjašnjaju ontološku kategoriju entiteta na koji treba upućivati, vidi Amie L. Thomasson, Answerable and Unanswerable Questions, u: D. Chalmers, R. Wasserman, D. Manley (ur.), *MetaMetaphysics*, Oxford University Press, Oxford, 2009, 445-452.